

“Het kan niet en toch is het zo!”

Herman Finkers over de relatie tussen religie, kunst en humor

Ruud Staverman

12

DE KOVEL

“Jarenlang dacht ik, als ik ’s morgens wakker werd: ik heb zin om mijn vrouw eens lekker bij de boezem te pakken. Dat dacht ik elke ochtend weer. Tot ik een keer de Regel van Benedictus las. In die Regel staat dat het de bedoeling is dat, als je ’s morgens vroeg wakker wordt, je eerste gedachte gericht is op God! Dus nú word ik wakker en denk ik: God, wat heb ik zin om mijn vrouw eens lekker bij de boezem te pakken.” Die tekst uit een van zijn conferences tekent de Nederlandse cabaretier en zanger Herman Finkers (60) ten voeten uit. In zijn optredens maakt Finkers telkens minstens één grap over het geloof. Niet om de draak te steken met het geloof. “Ik ben nu eenmaal een religieus mens en die geaardheid neem ik in alles mee”, zegt de theatermaker. Een gesprek met Herman Finkers over hoe zijn katholieke overtuiging en zijn gevoel voor humor elkaar over en weer beïnvloeden.

In heel veel interviews roert u de relatie aan tussen kunst, godsdienst en humor. Waarin bestaat die precies?

“Gerard Reve zei ooit: kunst en religie zijn broertjes van elkaar. Daar wilde ik humor aan toevoegen. Ze zijn alle drie bezig, elk op zijn eigen manier, maar als een van die drie moeite heeft met een of beide van de twee andere, krijg je iets heel lelijks. Dat zie je bijvoorbeeld bij de Beeldenstorm. Voor mij is het essentieel dat ik een religieuze ervaring niet los kan zien van de behoefte aan humor en kunst. Die versterken elkaar juist.”

Hoe dan?

“Ze zijn alle drie bezig met dingen als... ‘het kan niet en toch is het zo’. Er is een God en die bestaat uit drie personen. Dat kan niet en toch is het zo. Maria heeft haar eigen schepper gebaard. Dat kan niet en toch is het zo. Ik ben niet getrouwd, want mijn schoonouders konden geen kinderen krijgen. Dat kan niet, maar omdat het grappig is, kan het toch weer wel.

Theatermaker Herman Finkers
en interviewer Ruud Staverman.
© foto: Impresariaat WallisFinkers.

En bij kunst is dat net zo; je ziet een schilderij van een pijp en zet daar-
onder ‘Ceci n’est pas une pipe.’ Of in de literatuur: ‘Lees maar, er staat niet
wat er staat.’”

Geldt dat ook voor de Bijbel?

“Dat is geen humoristisch boek, maar het evangelie doet soms wel hetzelfde
als een grappenmaker; alleen op een andere manier. Christus zegt: ‘Wie zonde-
der zonde is, werpe de eerste steen.’ Dat is een vorm van een clou. Niet een
clou om te lachen, maar een clou die de tegenstelling tussen de wet van Mozes
en het grote liefdesgebod overbrugt. Je kunt de clou via een grap doen ont-
staan, maar je kunt ook een religieuze insteek gebruiken, zoals Christus dat
deed. De uitspraken van Christus bevatten heel vaak zo’n pointe. Ze komen
uit het niets en mensen denken: ‘Wat moet ik daar nu op antwoorden?’ Dat
doe ik ook bij een verhaal. Ik bouw een situatie op en dan komt er een zin die
men absoluut niet verwacht, maar die toch een en ander met elkaar verbindt.
Je zegt tegen een jaknikker: ‘Heb jij dat ook wel eens?’ Dan zegt die: ‘Nee!’
Humor lost dus ook iets op.”

Het relativeren van de feiten en de werkelijkheid dus?

“Liever gezegd: het aantonen van de schijnwerkelijkheid van de feitelijkheden.
Wie zich bezighoudt met kunst of grappenmakerij zet de wereld op zijn kop.
Je kunt ook zeggen dat je een andere wereld creëert, waarin dingen wel klopp-
pen die in de materiële wereld niet kloppen.”

Wordt dat niet almaar moeilijker in deze tijd?

“Het wordt inderdaad problematischer, zeker als ik vanuit mijn vak als grap-
penmaker spreek.

Bij het katholicisme was het maken van grappen over godsdienst nooit een
probleem geweest. De katholiek kon goed tegen humor. In protestantse kringen

staat humor echter gelijk aan spotten. Ik heb ooit een animatiefilmpje gemaakt (*Kroamschudden in Mariaparochie* – red.), waarin Jezus in Twente wordt geboren. Dat wordt al 25 jaar op kerstavond uitgezonden door RTV Oost. Er zijn buurtverenigingen die het naspelen en op YouTube posten. In protestantse kringen wordt het filmpje juist afgezet omdat het godslasterlijk zou zijn. Zelfs kardinaal Simonis, nu niet de meest grote modernist, is er een fan van omdat hij vindt dat je juist zo de mensen zou moeten benaderen.”

Grappen kunnen toch godslasterlijk worden?

“Wat is nu godslasterlijker: *The life of Brian* (de komedie van de Britse groep Monty Python over iemand die het leven van Jezus meemaakte – red.) of *The Passion* (het televisiespektakel van de Evangelische Omroep met zangers en andere artiesten die op Goede Vrijdag het paasverhaal naspelen en -zingen – red.)? Praat je over de relatie kunst-humor-religie, dan moet je *The life of Brian* bekijken. Je kunt die film zelfs draaien in godsdienstlessen, want hij gaat over thema’s zoals het ontstaan van sektarische groepen en het verbod op het uitspreken van bepaalde woorden. Als ik daarentegen in *The Passion* de Christusfiguur in de Hof van Olijven hoor zingen: ‘Ik kan er niet mee omgaan’, dan moet ik even slikken. Want dat vind ik nu juist heel spottend.”

Zijn er inmiddels zaken die u vandaag niet meer zou zeggen? Dingen die in het licht van de tragische gebeurtenissen in Parijs en Denemarken onmogelijk geworden zijn. Als u over enkele maanden op de Nederlandse televisie de traditionele oudejaarsconferentie houdt, zult u toch wel extra op uw tellen moeten passen?

“Ja, er wordt mij tegenwoordig vaak gevraagd of ik dingen niet meer durf te zeggen op het podium of dat ik nu alles ga zeggen om te laten zien aan welke kant ik sta. Ach, weet je, humor is een wereld op zich. Er zijn dingen die ik niet zou durven zeggen die een aantal politici wel durft te zeggen. Zoals:

‘ik besef me’, ‘ik irriteer me’ of ‘hun hebben’ of ‘een aantal rapporten hebben’. Dat zou ik nooit durven zeggen.”

“ *Bij het vasten moet je goed eten, anders houd je het niet vol.* ”

Geen specifieke boodschap dus?

“Heel veel cabaretiers zeggen dat ze de mensen iets duidelijk willen maken. Dat vind ik zo protestants gedacht. Ik wil niemand per se aan het denken zetten. Het is kleinkunst wat ik breng, geen *Matthäus Passion* of de *Nachtwacht*, maar toch: kunst. Met een kleine k.”

U zei zojuist dat humor de werkelijkheid op zijn kop zet. Het lijkt er tegenwoordig op dat de samenleving zich louter met materiële zaken bezighoudt.

“Een tijdje terug las ik uit het werk van de filosoof Schopenhauer. Die noemde dat materialisme flinterdun denkwerk van een middelmatig brein. Een materialist stelt het *ding an sich* gelijk aan het ding als verschijningsvorm. Wat je

ziet, is wat het is. Dat maak ik nu ook mee in de kerk. De mystiek wordt steeds vaker naar de achtergrond verdrongen. De katholieke kerk heeft de laatste decennia een tik van de protestantse molen gekregen. Er zijn twee tegenpolen: de moderne *Oosterhuis*-kant en de 'orthodoxe' *Eijk*-kant. Beide groepen gaan de protestantse toer op, maar wel op een andere manier. Beide maken het geloof materialistischer en vlakker. De 'orthodoxen' door de nadruk te leggen op het lijstje met regels. 'Als je katholiek wilt zijn, dan houd je je hieraan.' Als ze al de oude rituelen volgen, dan is dat uit behoudzucht; niet omwille van het contact met het mysterie. Bij de modernisten wordt de liturgie kaler, simpeler. De aankleding is kariger en er ligt meer nadruk op het woord. Je merkt dat Oosterhuis veel liever over de psalmen spreekt dan over Maria."

“Ik weet nog steeds niet wat kumbaya betekent.”

Waar gaat het met de rooms-katholieke kerk volgens u naartoe?

“De bisschoppen – niet de paus, gelukkig maar – sturen de kerk een sektarische richting op. Liever een kleine club van rechtvaardigen die het goed doet, en de rest mag verdwijnen. Dát willen ze, in plaats van een grote brede club met veel zondaars. Zoiets vind ik niet goed. De paus zei dat de communie niet een beloning is voor goed gedrag maar een bemoediging voor zondaars. Die kant moeten we op.”

Voorlopig vindt dat idee weinig gehoor, want de komende jaren moeten veel parochies de deuren sluiten. Er blijven straks nog maar twintig kerken over in het hele aartsbisdom, waar u woont. Hoe kijkt u daar tegenaan?

“Uitgangspunt is: waar geen priester is en waar mensen het zelf willen doen, moet de kerk worden gesloten. Dan denk ik: waar ben je mee bezig? Ik zing in een gregoriaanse schola en we willen graag elke week een Latijnse A-mis zingen. We hebben zangers genoeg en er komen wel zo'n twee- tot driehonderd mensen op af. Dat is niet niks. Maar meestal kan het niet doorgaan omdat er geen priester is, en als er wel een is, kan die meestal de Latijnse mis niet meer zingen. Het wordt op de seminaries niet meer geleerd. En ik bedoel niet de Tridentijnse mis, nee, gewoon de Latijnse mis volgens het misformulier van Vaticanum II. Waarom voeren we niet een systeem in, zoals dat van de 'buitengewoon ambtenaar van de burgerlijke stand'? Geef iemand een opleiding voor priester, terwijl die geen priester is, en geef die telkens voor één keer de bevoegdheid een mis op te dragen.”

Dit is dus volgens u hét issue van de katholieke kerk?

“Was dat maar zo. Ik zit al heel lang met een vraag, die ik ook wel eens aan monniken heb gesteld en waarop ik nooit een echt antwoord ontving. Ik zei al eerder dat humor de materiële werkelijkheid, de letterlijkheid, relativeert. Neem nu die oude hymnen.” (*Ondertussen doet Finkers net alsof hij een*

© Foto: René Dissel.

Graduale openslaat.) “Er staat hier iets anders dan wat er letterlijk is opgeschreven. Daarom verbaast het me zo dat de kerken en de kloosters zonder discussie het Latijn hebben vervangen door het Nederlands. Als kind heb ik die omslag meegemaakt en het voelde als een koude wind. Ik vroeg toen aan de kapelaan waarom we dat deden. De kapelaan was heel erg opgewonden en de kerk zat bomvol, want iedereen wilde dat wel eens meemaken. Toen zei hij dat we het voortaan in het Nederlands deden, omdat we het Latijn niet meer verstonden.

En het Nederlands zouden we wel verstaan? Wat was het eerste lied dat in de kerk gezongen werd? *Kumbaya, my Lord, kumbaya*. Ik weet nog steeds niet wat ‘*kumbaya*’ betekent, maar wel waar *Gloria in excelsis Deo* voor staat.”

Het gaat er dus om dat het Latijn terug moet in de kerk?

“Absoluut. Dat is een voorwaarde om weer tot het mysterie te komen. Het Nederlands maakt die teksten *letterlijker*. Het Latijn bewaart een afstand tot de tekst. Als ik gregoriaans zing in het Nederlands, heb ik telkens het gevoel dat

er iets niet klopt. Dat kan aan mij liggen. Maar toch... Hoe kan het dat iets, dat duizend jaar bestaat, zomaar weg wordt gedaan? In een Nederlandstalig klooster heb ik wel eens die *Boney M-psalm* gelezen die eindigt met ‘zalig hij die de kinderen met hun hoofd tegen de rots te pletter slaat’. Als je dat in het Nederlands zingt, krijg je wel een probleem.

Ik kreeg lessen gregoriaans en daaruit leerde ik dat je eerst de Latijnse tekst moet uitspreken, puur op klank. Vervolgens reciteer je die. Pas dan zing je op de melodie. En achteraf ga je eens kijken wat de tekst betekent en zing je het nog eens. Zo krijg je verdieping en die noem ik het zoeken naar het mysterie. Daar gaat het toch om in het katholieke geloof? De kardinaal maakt zich erg druk over de vraag of gescheiden mensen of homoseksuelen ter communie mogen, terwijl hij ervoor moet zorgen dat mensen, als ze dat willen, naar een volledig Latijnse A-mis kunnen gaan. Er is er nog maar een handjevol in Nederland.”

Denkt u dat uw pleidooi wordt opgepakt?

“Och, soms hoeft dat niet. Ik kom bijvoorbeeld heel graag in de abdij Koningshoeven in Tilburg. Daar zitten veel buitenlandse paters en broeders, die slecht Nederlands spreken. Je kunt hun lezingen amper verstaan. Dan denk ik: ‘Ja, dé rechtvaardiging om ze het in het Latijn te laten doen!’ Maar later besef je: het Nederlands dat daar door sommige broeders wordt gesproken klinkt zo onbegrijpelijk en is zo omhangen door mysterie dat het toch weer allemaal Latijn lijkt te zijn. Snap je?”

U spreekt met bijna meer passie over de katholieke kerk, dan over het maken van grappen.

“Het is een geaardheid, het zit helemaal in me. Mijn lijfspreuk is: *Credo, quia absurdum*. Ik geloof niet *ondanks* het absurde, maar *omdat* het geloof absurd is. Dat is het katholicisme bij uitstek. Je pakt de hostie en je zegt: dit is geen brood meer, maar waarlijk het lichaam van Christus. Het is dus vlees. Dat is niet symbolisch. Dat is echt zo. Dat is zo volstrekt absurd! Schopenhauer schreef dat dit soort verhalen eigenlijk leugens zijn, maar dat die zogenaamde ‘feitelijke leugens’ wel degelijk nodig zijn om een metafysische waarheid te vertellen. Ik heb bij de consecratie eens gedacht: als de hostie niet symbolisch lichaam is geworden maar werkelijk, dan kan dat eigenlijk alleen als je de wereld van de feitelikheden als symbolisch gaat zien. Net zoals de middeleeuwer dat deed. De wereld draait binnenstebuiten. Je haalt de metafysische wereld die erachter zit naar binnen. Alsof je je arm door de mouw van een jas trekt en je de jas binnenstebuiten aantrekt. Zo haal je bij de woorden *Dit Is Mijn Lichaam* een stuk brood omhoog, trek je de metafysische wereld aan en stroop je de andere wereld af. Dat vind ik een ongehooflijke vondst of clou.

Als ik prelaat zou zijn, zou ik dat soort verhalen vertellen. Dat is mysterie. En zoals ik het al zei: voor mij is dat de kern van het katholieke geloof.”

Kan de kerk wat van u leren?

“Wie ben ik om als leek iets over de kardinaal te zeggen? Maar toch... de kerk mist kansen. Waarom doet ze niets met die prachtige dogma's? Die hebben een negatieve bijklank. Ten onrechte. Ik vind ze zeer positief. Mensen weten alleen niet meer wat dogma's zijn. Ze denken dat gescheiden mensen niet ter communie mogen, dat zoiets een dogma is. Maar dat zijn kerkelijke wetten. Dogma's zeggen namelijk niet wat je wel of niet mag. Het zijn prachtige poëtische vondsten. Maria is de moeder van God. Degene die dat opschreef, moet ter plekke dood zijn gevallen van inzicht. Dat is toch geweldig.

Dogma's zijn leerstellingen die je niet hoeft te beredeneren. Ze zijn te vergelijken met axioma's in de wiskunde. Die worden ook niet beredeneerd of bediscussieerd. Die moet je aannemen en dan kun je daarop een heel wiskundig stelsel bouwen. Zo zijn de dogma's de axioma's van de katholieke leer. Niet de leer die bepaalt hoe je je in de slaapkamer moet gedragen, maar de grote mystieke leer. Het is overigens heel moeilijk om de dogma's te leren kennen. Probeer maar eens een boekje daarover te vinden. Zelfs in de catechismus staan ze her en der verspreid. Na heel lang zoeken op internet vond ik een Amerikaanse site met een lijst van alle dogma's. Man, wat kun je daar mooi over vertellen. Bijvoorbeeld hoe Maria ten hemel is opgenomen en op de troon van Christus zit, op verzoek van Christus zelf. Dat zijn prachtige verhalen, maar die worden te weinig verteld.”

“Dogma's zijn de axioma's van de mystieke leer. Verwar ze niet met kerkelijke wetten.”

De katholiek kon vroeger goed tegen grappen over het geloof. Is dat nog steeds zo?

“Niet als je priesters van nu hoort preken. Ik merk dat een grappige kwinkslag bij jonge priesters snel verkeerd

valt. Ik ben dat zo anders gewend. Als ik met de schola ga zingen, kleden we ons eerst om en staan we klaar om de mis op te luisteren. In die paar minuten stilte vooraf klinken de moppen. Zoals: bij het vasten moet je goed eten, anders houd je het niet vol. Vervolgens gaat de bel en kom je op en doe je het ritueel voor honderd procent serieus en plechtig. Maar tegenwoordig heb je van die jonge, 'orthodoxe' priesters die heel protestants zijn gaan denken. Die snappen dat niet. Tijdens de mis zijn we hartstikke serieus, maar daarvoor mag je toch wel even lachen?”

Het lijkt een pessimistisch verhaal. Kunt u er nog de humor van inzien?

“Ja, juist. Maar ik ben geen pessimistisch type. Bij dat verhaal denk ik wel: er is werk aan de winkel. Ik geloof dat ik pessimistisch word als de wereld perfect zou zijn. Wat doe ik hier dan nog? Wat kan ik er dan nog aan toevoegen; wat heeft mijn leven dan nog voor zin?”

Regie van een heilige mis

Deze dagen is Herman Finkers in gesprek met een parochie in Twente om een heilige mis te regisseren. “Ik heb gevraagd of eenmalig, één uur lang iedereen wil doen wat ik zeg als regisseur. En daarna bepraten we hoe men dat ervaren heeft. Want als je in de kerk zit, moet je voelen wat de eucharistie wil uitstralen. Er zijn voldoende theatrale vormen voorhanden en je hoeft er niets bij te verzinnen om daar iets zinnigs mee te doen. Gewoon door gebruik te maken van het nieuwe altaarmissaal. In een draaiboek wil ik aangeven hoe via gebaar en muziek alles tastbaar wordt gemaakt zodat de kerkgangers het besef krijgen van die jas die binnenstebuiten wordt gekeerd en zo het gevoel van mysterie weer ervaren.”

Herman Finkers is er heel duidelijk in. Een katholieke kerk is een heilige plek, waar mensen hun stemmen dempen en met respect het altaar benaderen. “Op dat altaar staat nu meestal een bloempje. Voor de gezelligheid. Of het wordt gebruikt als lessenaar: de voorganger legt er de boeken en zijn leesbril op. Maar een altaar wordt bewierookt en gekust en in het eerste gedeelte van de mis geheel met rust gelaten. Pas in het tweede gedeelte schaar je je rond het altaar en begint de dienst van de tafel.”

De ontheiliging van de liturgische ruimte is te ver gegaan, meent de Twentse cabaretier: “Tegenwoordig wordt er steeds minder gefluisterd in de kerk. Doe je er dingen voor kinderen, dan is het zelfs erg lawaaierig. Kinderen rennen vaak de kerk rond en spelen op het hoogkoor een musical of een stukje, de blikjes cola komen op het altaar terecht. Zo breng je kinderen geen heiligheid bij. Het gaat me er niet om of dat mag of niet, maar om het spijtige feit dat je jonge mensen iets moois ontnemt: het gevoel voor het heilige.”

Gebruikt u uw voorstellingen om deze gedachten uit te dragen? Het komt bijvoorbeeld als een religieus statement over als u in uw eentje tijdens een performance op een berg zit, met dat vlaggetje en die wegwijzer naar Vaals.

“Nee hoor, ik ben niet evangeliserend bezig. Natuurlijk is dat van die berg een religieus thema. Ik ben een religieus mens. Ik heb het over mezelf en ik neem dat mee, maar ik wil absoluut geen reclame maken voor de kerk. Ik vind zelfs dat een verhaal over een punaise religieus kan zijn. Kunst, humor en religie lopen bij mij in elkaar over. Dat zijn drie kanten van een medaille. Dat kan natuurlijk niet, maar toch is het zo.”

Ruud Staverman is voorzitter van de benedictijnse oblatenraad van de abdij van Egmond-Binnen. Hij doceert Nederlands en Communicatie aan ROC TOP Almere en traint (aspirant-)managers.